

Te Pae Tata I Te Health Plan Poto no Aotearoa, no te mata`iti 2022

E pēpa mana, Te Pae Tata | Te Health Plan Poto no Aotearoa, no te mata`iti 2022, te `akano`ono`o atu nei i te `anga`anga no nga mata`iti mua e rua a Te Whatu Ora – Health New Zealand, e Te Aka Whai Ora – Māori Heath Authority, ia matou e tauī nei i te rapakau`anga i roto i Aotearoa.

Te `akapapa atu nei Te Pae Tata, i te au taka`i`anga mua, no runga i ta matou ka rave kē, i te patu`anga i te au papa no teta`i turanga rapakau`anga motukore, e ka peke i te tutaki, ta`okota`i`ia, te tāvini meitaki atu ra i te iti tangata Aotearoa katoatoa, e te au `oire tangata.

Ka tāto`u matou ki runga i te au tu`anga e āru mai nei, na roto i nga mata`iti e rua, e tu mai nei:

- Pae ora – Te ora`anga meitaki atu, i roto i to tatou au `oire tangata
- Kahu Taurima – Te turanga o te vaine nui, e te au mata`iti mua
- Mate pukupuku – Te aronga e no`o nei ki roto i te maki oviri (cancer)
- Māuiuitanga taumaha – Te aronga e no`o nei ki roto i te au maki-roa
- Oranga hinengaro – Te aronga e no`o nei ki roto i te maki manako, te au tu makimaki, e te maki irinaki ki runga i te au mea taukore
- Te `ākapu`apinga i te ora`anga meitaki kia tau – `Anga`anga i te `ākapu`apinga i te pae ora no te Māori, te `iti tangata no te Moana-nui-o-Kiva, e te Tāngata whaikaha | Pakipakitai.

PAE ORA – TE ORA`ANGA MEITAKI ATU, I ROTO I TO TATOU AU `OIRE TANGATA

Ka meitaki atu te ora`anga o te tangata, me `āriki`ia ki roto i te `oire tangata, e ka tū ratou i te ngutu`are ponuiā`au, e te mātūtū, e te oraora nei i roto i te kai pu`apinga, e te turu`ia nei te turanga ngakau.

Tei roto i te ora`anga meitaki o te `oire tangata, te iwi, hapū, te au `oire tangata, te kōnitara `oire, te au turanga rapakau, e te au turanga tauturu, e teta`i atu au pītiniti, e te au putuputu`anga.

Kua `ākaāri mai ta tatou i rave i te tuātau o te COVID-19, i te mātūtū, e te kite o te `oire tangata, i te `ākapu`apinga`anga i te ora`anga kōpapa, e te pāruru vave i te maki. Ka patu matou ki runga i teia au pu`apinga, na roto i nga mata`iti e rua e tu mai nei, e te rave ua atu rāi i te rāvenga pāruru, e te turu i te ora`anga meitaki.

Te au `Akakoro`anga

- Ka tauturu te turanga rapakau i te au anoano, mātūtū, e te moemoeā o te `iti tangata, e te kōpu tangata, i te `ākapu`apinga i te ora`anga meitaki no te katoatoa.
- Ka turu`ia te `iti tangata, e te kōpu tangata, i te `aka`aere`anga i to ratou `uā`orāi ora`anga meitaki, e kia no`o meitaki, e kia `ātu`ia ki to ratou au `oire tangata.
- Ka rauka i te tomo atu ki roto i te au turanga rapakau`anga, ka peke i te tutaki, e ka tau no te au `oire tangata.
- Ka rauka i te au `oire tangata i te `akakite atu i to ratou manako ki te au turanga rapakau`anga, na roto i te ta`okota`i`anga ki roto i te iwi, e te au `ātuitui`anga `oire.

KAHU TAURIMA I TE TURANGA O TE VAINĒ NUI, E TE AU MATA`ITI MUA

Ka tapapa te au ra mua e 2,000 o te tamaiti, i te tango, no te roa`anga o tōna ora`anga. E tuātau pu`apinga teia, no te kaveinga o teta`i ora`anga meitaki.

Ka rave te porokarāmu `anga`anga a te Kahu Taurima, i te au taka`anga, i te `akapu`apinga i te au turanga tauturu, e te turu, i te au pēpē, te tamariki rikiriki, e to ratou kōpu tangata.

Te au `Akakoro`anga

- Ka kāiro`ia, e ka `ākara`ia te katoa`anga o te tamaiti, e te peu/`ākono`anga tau no te au kōpu tangata katoatoa, te turanga vaine nui (maternity), e te au mata`iti mua (early years), no te au ra e 2,000 mua o te tamaiti, mei te kāpua`ia`anga ki te rima mata`iti.
- Te vai te`ate`amamao ua nei te au turanga vaine nui (maternity), e te au mata`iti mua (early years), tei raro ake i Te Ao Māori, whānau-centred, e te Moana-nui-o-Kiva, te tāto`u ra ki runga i te kōpu tangata.
- Ka māmā ake te tomo`anga ki roto i te au ara `ākono`ia`anga no te maki manako o te metua vaine (maternal mental health), e te ora`anga meitaki, pērā katoa te tomo`anga ki roto i te au turanga no te mate (bereavement) e te ta`unga no te maki manako (specialist mental health).
- Te au turanga tauturu no te va`ine nui (antenatal) e te `ānau`anga (birthing care), pērā katoa, te kimikim`anga i te au rāvenga no te `ōronga`anga i te au turanga tāpū (intervention) e te pāruru (prevention).

MATE PUKUPUKU – TE ARONGA E NO`O NEI KI ROTO I TE MAKI OVIRI (CANCER)

Mei te 23,000 tangata e tū`ia ana i te maki oviri (cancer), e, e 10,000 te mate ana mei teia maki. Te vai nei te au ravenga no matou i te `akapu`apinga i te pāruru`anga, e te `akaora`anga, ratou tikāi, te Māori, e te `iti tangata no te Moana-nui-o-Kiva.

Ka `inangaro te aronga maki oviri (cancer patients) e to ratou kōpu tangata, i te au turanga tauturu no ratou anake, no te katoa`anga o te kopapa, e te mātūtū. Ka tāto`u matou, na roto i nga mata`iti e rua, e tu mai nei, i te `ōronga i te au turanga tau, e te au turanga `ākono maki oviri (cancer) mātūtū, mei te pāruru`anga, ki te `ākono`anga i te maki kare e pu`apinga (palliative care), te ka tau no te katoatoa.

Te au `Akakoro`anga

- Ka rauka i teta`i ua atu, te rapakau`anga mātūtū no te maki oviri (cancer care), noātu te ngā`i e no`o ra ratou. Tei roto i teia, te au turanga pāruru i te maki oviri, te au rāvenga vāito (diagnostic options) pu`apinga atu, e te au rāvenga pu`apinga atu no te rapakau`anga mātūtū i te tuātau tau.
- Ka tau te `ōronga`ia`anga, te `ākono`ia`anga na roto i te au taka`anga pouroa o te maki oviri (cancer), mei te pāruru`anga ki te `ākono`anga i te maki kare e pu`apinga (palliative care), ki te `ākono`anga no te ta`openga`anga i te ora`anga (end of life care) e te ka ora mai.
- Ka tauturu te ma`ata`anga mai o te au turanga Māori, e te au turanga no te Moana-nui-o-Kiva, i te `akapu`apinga i te tomo`anga mai te Māori, e te `iti tangata no te Moana-nui-o-Kiva, ki roto i te i`o`anga (screening) no te oviri o te ū (breast cancer), te cervical cancer, e te oviri o te ngakau (bowel cancer).
- Ka tautā matou kia vaitata te au ngā`i `ākono`anga i te aronga maki oviri (cancer patients), ki to ratou ngutu`are, me ka rauka, e te mou piri`anga ki te au turanga mātūtū, e te motukore.

MĀUIUITANGA TAUMAHA – TE ARONGA E NO`O NEI KI ROTO I TE AU MAKI-ROA

‘Okota`i i roto i `ā tangata i roto i Aotearoa, e no`o nei ki raro ake i te turanga maki-roa, te kite putuputu`ia ana na roto i te au uki o te kōpu tangata `okota`i – mei te toto vene (diabetes), te maki puku`atu, te stroke, te maki `akaea (respiratory disease) e te kaute (gout).

Na roto i te turu`anga i te `iti tangata, e to ratou kōpu tangata, kia no`o ki roto i te ora`anga oraora, i te `akatopa`anga mai i te `apainga o teia au maki, te rāvenga pu`apinga rava atu i te tamaki`anga i teia au turanga maki. Te `akapapa atu nei Te Pae Tata, i te au `akakoro`anga, e te au `anga`anga a teia porokarāmu, na roto i nga rua mata`iti e tu mai nei.

Te au `Akakoro`anga

- Ka `anga`anga ta`okota`i te au turanga rapakau, e te au turanga tauturu, ki roto i te kōpu tangata, i te `akapu`apinga i te ora`anga kopapa, e te ora`anga meitaki, o te aronga tei tū`ia, i te `akatopa mai i te anoano no te no`o`anga ki roto i te `aremakī.
- Ka tā`anga`anga`ia te au turanga rapakau tau no teta`i ua atu na roto i te basileia, no te toto vene, (diabetes), maki puku`atu (cardiovascular diseases), maki `akaea (respiratory condition), te stroke, e te kaute (gout).
- Ka `anga`anga te au pupu tukatau ki roto i te au turanga rapakau, e te au turanga rapakau i roto i te `oire tangata, i te `akapāpu, kia rauka i te `iti tangata, e te kōpu tangata, te rapakau`anga e anoano ra ratou.

ORANGA HINENGARO – TE ARONGA E NO`O NEI KI ROTO I TE MAKI MANAKO, TE AU TU MAKIMAKI, E TE MAKI IRINAKI KI RUNGA I TE AU MEA TAUKEORE

Ka tere atu i te 50 patene tangata i roto i Aotearoa, te tū`ia nei i te manako taitaiā (mental distress), e te `irinaki`anga ki runga i teta`i mea taukore (addiction challenges), i roto i teta`i turanga o to ratou ora`anga, e ka kanga teia i to ratou kite i te `ākono ia ratou `uā`orāi, e to ratou kōpu tangata.

E mānganui ua atu, te au rāvenga ka rauka ia matou i te turu, kia meitaki atu te ora`anga manako (mental health) e te ora`anga meitaki (wellbeing) no Aotearoa.

Na roto i nga rua mata`iti e tu mai nei, ka rave ua atu rāi matou i te tau`anga i te turanga ora`anga manako (mental health) te āru ra i te ripōti a te He Ara Oranga, pērā katoa te tā`anga`anga`anga, e te `akama`ata`anga i te au turanga mātūtū, e te tau, no te katoatoa e no`o nei ki roto i te ora`anga, manako taitaiā (mental distress), maki, me kore ra, te `irinaki`anga ki runga i te au mea taukore (addiction).

Te au `Akakoro`anga

- Ka `akapu`apinga`ia, e ka `akama`ata`ia te turanga ora`anga manako (mental health), e te `irinaki`anga ki runga i te au mea taukore (addiction), no te māpu tamariki, te au `oire tangata ānuanua (rainbow communities), te Māori, e te `iti tangata no te Moana-nui-o-Kiva.
- Ka `akapapa`ia, e ka `akama`ata`ia te au turanga ora`anga manako (mental health) a Te Ao Māori, e ka pu`apinga atu te tomo`anga ki roto, e te `iki`anga i te au turanga tauturu.
- Ka tāto`u katoa ia teta`i ora`anga manako (mental health) pu`apinga atu, no te `iti tangata no te Moana-nui-o-Kiva, e te Tāngata whaikaha | Pakipakitai, e te `akapāpu e, te `anga`anga ra te au turanga tauturu no ratou.
- Ka `akama`ata`ia te au turanga turu i te aronga e ora`anga manako pakari to ratou, kia rauka ia ratou te ora`anga meitaki i roto i te `oire tangata, e te kape i te no`o`anga ki roto i te `aremakī.

TE MĀORI HEALTH

Te patu nei matou i teta`i turanga rapakau te tango ra i te Te Tiriti o Waitangi ei papa nōna, no te tu`atū`a`anga i te `iki`anga manako, e te au rāvenga tauturu, e te ma`ani i te katoa`anga o te turanga rapakau, kia pu`apinga, e kia tau no te Māori health.

Ka `akaāri mai te `anga`anga a Te Whatu Ora e rave nei, i te `akapu`apinga`anga i te Māori health, i te `irinaki`anga e, e `anga`anga na te katoatoa te `akapu`apinga`anga, kia tau te ora`anga kopapa o te Māori. Ka `akapāpu Te Aka Whai Ora, kia tāto`u pakari to tatou turanga rapakau ki runga i Te Ao Māori.

Te au `Akakoro`anga

- `Akapu`apinga`ia kia tau te `irinaki`anga no te ora`anga meitaki o te Māori, e te `akapu`apinga`anga i te pae ora no te Māori.
- `Akapāpu, kia tango`ia te au papa ture, ki runga i te au mea kua `anga`anga ana, e te ora`anga meitaki. E mea pu`apinga rava atu, te ora`anga mātūtū o te `iti tangata, e, e mea pu`apinga rava atu te pāruru`anga, kia rauka te turanga tau, e te pu`apinga i roto i te ora`anga o te Māori.
- E tau te au turanga rapakau`anga, kia tāto`u ki runga i te kōpu tangata, e kia `anga`anga ta`okota`i, ma te `ōronga i te au ngā`i ponuiā`au, tau ki te peu`ākono`anga, tūkētūkē, e te `ārikiriki.
- Ka tū`era ua te au turanga rapakau o te tuātau ki mua, e ka peke i te tutaki, e te tau no te Māori.
- Ka `akakake matou i te tārē`anga o te Māori e tomo mai nei ki roto i te au turanga `anga`anga moni i roto i te rapakau`anga, e te ma`ani`anga katoa i ta matou au putuputu`anga ei au ngā`i `anga`anga ponuiā`au, e te utuutu i te mana.

TE PACIFIC HEALTH

Kua kite matou e, e mānganui te au tu`anga i roto i ta tatou turanga rapakau`anga, kare e `anga`anga meitaki ana no te iti tangata no te Moana-nui-o-Kiva, aiga, ngutu`are tangata, famili, kāinga, magafaoa, kaiga, vuuale and kaaiga (families) e te au `oire tangata.

I roto i nga rua mata`iti e tu mai nei, ka `akamata matou i teta`i porokarāmu `anga`anga, te ka turu i te au kōpu tangata, e te au `oire tangata no te Moana-nui-o-Kiva, i roto i Aotearoa, kia no`o ki roto i te ora`anga meitaki, e te `akatika i te tangata no te Moana-nui-o-Kiva, kia rauka te rapakau`anga me anoano ratou, i te ngā`i e anoano ra ratou.

Te au `Akakoro`anga

- Ka patu, e ka `akamātūtū matou i te au papa, Pacific health, ma te `akapāpu kia rongo`ia te au mānakonako`anga o te Moana-nui-o-Kiva, ki roto i te au `iki`iki`anga manako, na roto i te turanga rapakau.
- Ka `anga matou i teta`i turanga mātūtū, te turu ra i te `akakitekite`anga, te rāvenga rapakau`anga, e te mārama`anga o te `oire tangata o te Pacific health, i te `ākara`anga meitaki i te au mea pu`apinga no te Pacific Health.
- Te turu`anga i te au `anga`anga mātūtū a te Moana-nui-o-Kiva, e te Pacific Provider development, ka tuku matou i te au māro`iro`i ki roto i te au turanga rapakau`anga tei `ona`ia, e te arataki`ia ra e te `oire tangata, ma te tomo atu ki roto i te au `oire tangata.
- Ka turu matou, e ka `akatupu i teta`i pupu `anga`anga mātūtū no te Pacific health.

TĀNGATA WHAIKAHA | TE PAKIPAKITAI

Tāngata whaikaha | Mei te kōta te tārē`anga o te pakipakitai i roto i te `iti tangata Aotearoa. Tei roto ratou i teta`i ua atu mata`iti, `iti tangata, turanga vaine/tane, te au tū `inangaro vaine/tane, teta`i ua atu ngā`i, teta`i ua atu `akapupu`anga no runga i te moni, e te au kōpu tangata katoatoa, e te `oire tangata.

E tau kia `ōronga te turanga rapakau`anga, i te tomo`anga ki roto i te rapakau`ia`anga tau, no te Tāngata whaikaha | Pakipakitai.

Te au `Akakoro`anga

- Ka rauka ua i te tomo atu ki roto i te au turanga rapakau`anga pouroa, te `ārikiriki ra, e te tau no te Tāngata whaikaha | Te pakipakitai
- Te au `ākara`anga (models) no te `ākono`ia`anga (care), te au ara, e te au turanga no te Tāngata whaikaha | Te pakipakitai, e te au `oire tangata, te anoano ra i te reira.
- Te `akakoro pakari nei matou i te tauī`anga ka ta`i nei ka kitena, e ka rauka i te vāito, i te au turanga `ākono`anga maki, te aka`aere`ia ra e te `iti tangata, kōpu tangata, e te `oire tangata.
- Ka turu`ia te Tāngata whaikaha | Te pakipakitai i te arataki, i te komakoma`anga, no runga i te au rāvenga `akatupu`anga, parānī`anga, `akapapā`anga, e te tā`anga`anga`anga, i te au turanga rapakau`anga.